

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 9

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

O'ZBEKISTONDA IJTIMOYIY XIZMATLAR HUQUQIY BAZASINI KUCHAYTIRISH ORQALI INSON SALOHİYATINI RIVOJLANTIRISH

Utasheva Shahlo Soatmurotovna

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti, magistrant.

e-mail: shahlojurayeva571@gmail.com

Annotatsiya.

Maqolada O'zbekistonda ijtimoiy xizmatlar uchun yaratilgan huquqiy baza inson salohiyatini rivojlantirish masalasi bilan bog'liq holda ko'rib chiqiladi. Inson salohiyati A. Sen va M. Nussbaumning imkoniyatlar yondashuvi hamda G. Bekerning inson kapitali nazariyasi asosida izohlanadi. 2016-yildagi O'RQ-415-sonli Qonundan boshlab, 2023-yilda "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazlarining joriy etilishi va 2026-yildagi "Ijtimoiy ish to'g'risida"gi O'RQ-1159-sonli Qonungacha bo'lgan o'zgarishlar tahlil qilinadi. Shu asosda huquqiy bazani yanada takomillashtirishning ayrim yo'nalishlari taklif etiladi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy xizmatlar, inson salohiyati, ijtimoiy himoya, ijtimoiy ish, huquqiy baza, imkoniyatlar yondashuvi, individual reja, "Inson" markazlari.

УКРЕПЛЕНИЕ ПРАВОВОЙ БАЗЫ СОЦИАЛЬНЫХ УСЛУГ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА В УЗБЕКИСТАНЕ

Уташева Шахло Соатмуротовна

Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека, магистрант.

Аннотация.

В статье правовая база социальных услуг в Узбекистане рассматривается во взаимосвязи с вопросом развития человеческого потенциала. Человеческий потенциал интерпретируется на основе подхода возможностей А. Сена и М. Нуссбаум, а также теории человеческого капитала Г. Беккера. Анализируются изменения, произошедшие начиная с Закона № ЗРУ-415 от 2016 года, включая внедрение в 2023 году центров социальных услуг «Инсон», и вплоть до Закона № ЗРУ-1159 «О социальной работе» от 2026 года. На этой основе предлагаются отдельные направления дальнейшего совершенствования правовой базы.

Ключевые слова: социальные услуги, человеческий потенциал, социальная защита, социальная работа, правовая база, подход возможностей, индивидуальный план, центры «Инсон».

DEVELOPING HUMAN POTENTIAL BY STRENGTHENING THE LEGAL FRAMEWORK OF SOCIAL SERVICES IN UZBEKISTAN

Utasheva Shahlo Soatmurotovna

Mirzo Ulugbek National University of Uzbekistan, Master's Student.

Abstract.

This article examines the legal framework for social services in Uzbekistan in relation to the development of human capabilities. Human capabilities are interpreted through A. Sen and M. Nussbaum's capability approach and G. Becker's human capital theory. The article analyzes legal and institutional changes from Law No. ZRU-415 of 2016 through the introduction of the "Inson" Social Services Centers in 2023 to Law No. ZRU-1159 "On Social Work" of 2026. On this basis, several directions for further improvement of the legal framework are proposed.

Keywords: social services, human capabilities, social protection, social work, legal framework, capability approach, individual plan, "Inson" centers.

Kirish. Bugungi kunda davlat rivojini faqat iqtisodiy ko'rsatkichlar orqali baholash yetarli emas. Muhimi, insonning o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi va jamiyat hayotida faol ishtirok etishi uchun qanday sharoit yaratilganidir. Shu nuqtayi nazardan ijtimoiy xizmatlarni faqat yordamga muhtoj kishiga ko'mak beradigan tizim sifatida emas, balki uning imkoniyatlarini kengaytiradigan mexanizm sifatida ko'rish mumkin. O'zbekiston Konstitutsiyasida mamlakatning ijtimoiy davlat sifatida belgilanganligi ham bu yo'nalishdagi huquqiy kafolatlarning ahamiyatini oshiradi [6; 1-modda].

So'nggi yillarda ijtimoiy xizmatlar tizimida sezilarli o'zgarishlar amalga oshirildi. 2016-yilda ushbu sohaga oid alohida qonun qabul qilindi [7]. 2023-yilda xizmat ko'rsatishning yangi modeli tajriba tariqasida yo'lga qo'yildi [9], 2026-yilda esa "Ijtimoiy ish to'g'risida"gi Qonun qabul qilinib, avvalgi qonun o'z kuchini yo'qotdi [10]. Bu jarayonlarni inson salohiyati nuqtayi nazaridan tahlil qilish tadqiqotning asosiy dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqotning maqsadi — ijtimoiy xizmatlar huquqiy bazasining shakllanish va rivojlanish bosqichlarini ko'rib

chiqish hamda uni inson salohiyatini rivojlantirishga yanada yaqinlashtirish mumkin bo'lgan yo'nalishlarni asoslash. Tadqiqotda normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish, qiyosiy-tarixiy va tizimli yondashuv usullaridan foydalanildi.

1. INSON SALOHIYATI VA IJTIMOY XIZMATLARNING NAZARIY ASOSLARI

Inson salohiyati masalasiga nazariy jihatdan qaralganda, avvalo, ikki yondashuv e'tiborga tushadi. Gari Bekerning inson kapitali nazariyasida ta'lim, tarbiya va sog'liqni saqlashga kiritilgan sarmoya insonning mehnat unumdorligini oshirishi va uzoq muddatda iqtisodiy samara berishi ta'kidlanadi [3]. Demak, ijtimoiy xizmatlarga sarflanadigan mablag'ni faqat xarajat sifatida emas, balki inson imkoniyatlariga kiritilgan sarmoya sifatida ham baholash mumkin.

Ikkinchi muhim yondashuv Amartya Senning imkoniyatlar konsepsiyasidir. Sen taraqqiyotni insonning tanlash va harakat qilish imkoniyatlari kengayishi bilan bog'laydi [1; 3-b.]. Marta Nussbaum esa bu fikrni inson hayoti uchun muhim bo'lgan o'nta markaziy imkoniyat orqali yanada aniqroq ifodalagan [2; 33–34-b.]. Ijtimoiy xizmatlar uchun bundan kelib chiqadigan muhim xulosa shuki, yordamning o'zi emas, balki yordamdan keyin inson hayotida qanday o'zgarish yuz bergani ham hisobga olinishi kerak.

Yosta Espin-Andersenning "farovonlik davlatining uch dunyosi" konsepsiyasida ijtimoiy huquqlar shaxsning bozorga qaramligini kamaytirish, ya'ni dekommodifikatsiya darajasi orqali taqqoslanadi [13; 21–22-b.]. Ushbu mezonidan ijtimoiy xizmatlarning huquqiy asoslarini baholashda ham foydalanish mumkin. Agar xizmat shaxs uchun aniq huquq sifatida kafolatlanisa va undan foydalanish imkoniyati real bo'lsa, uning inson salohiyatini rivojlantirishga ta'siri ham yuqoriroq bo'lishi mumkin.

Bu masala xalqaro hujjatlarda ham o'z aksini topgan. BMTning 2030-yilgacha bo'lgan Barqaror rivojlanish kun tartibida "hech kimni chetda qoldirmaslik" tamoyili asosiy o'rinlardan birini egallaydi [5]. BMT Taraqqiyot dasturining 2023/24-yilgi Inson taraqqiyoti to'g'risidagi hisobotida ham inson taraqqiyoti hamkorlik va tengsizlikni kamaytirish masalalari bilan birga ko'rib chiqilgan [4]. Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyada esa mustaqil yashash, jamiyatga qo'shilish hamda munosib turmush darajasi va ijtimoiy himoyaga oid huquqlar belgilangan [12].

2. Ijtimoiy xizmatlar huquqiy bazasining rivojlanish bosqichlari

Ijtimoiy xizmatlar huquqiy bazasining shakllanishini shartli ravishda uch bosqichga ajratish mumkin.

Birinchii bosqich 2016-yil 26-dekabrda "Keksalar, nogironligi bo'lgan shaxslar va aholining boshqa ijtimoiy ehtiyojmand toifalari uchun ijtimoiy xizmatlar to'g'risida"gi O'RQ-415-sonli Qonunning qabul qilinishi bilan boshlandi. Qonun 6 bob va 30 moddadan iborat bo'lib, unda ijtimoiy xizmatlarning mazmuni va ularni ko'rsatish tartibi belgilangan [7]. Qonunning 5-moddasida ijtimoiy xizmatlar turmush sifatini yaxshilash, jamiyat hayotida boshqa fuqarolar bilan teng imkoniyat yaratish hamda asosiy hayotiy ehtiyojlarni mustaqil ta'minlash imkoniyatini kengaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar majmui sifatida izohlangan [7; 5-modda]. Bu ta'rifning o'zida insonning imkoniyatlarini kengaytirishga yo'naltirilgan yondashuvni ko'rish mumkin.

Qonunda qonuniylik, inson huquqlariga rioya etish, insonparvarlik, erkin foydalanish, profilaktik yo'naltirilganlik, aniq yo'naltirilganlik, individual yondashuv va ixtiyoriylik asosiy prinsiplar sifatida belgilangan [7; 3-modda]. Xizmat ko'rsatish ehtiyojmand shaxsni aniqlash, uning turmush holatini baholash, yakka tartibdagi dastur tuzish va keyinchalik monitoring olib borish bosqichlarini qamrab olgan [7; 18-modda]. Dasturda xizmat turi, hajmi, davriyligi va muddati ko'rsatilgan hamda u xizmat oluvchi yoki uning qonuniy vakili ishtirokida ishlab chiqilgan [7; 21-modda]. Xizmatlarning o'zi esa ijtimoiy kuzatuv va maslahat, uyda parvarishlash, kunduzgi yoki qisqa muddatli bo'lish muassasalari hamda internat muassasalarida ko'rsatilgan [7; 13-modda].

Yana bir jihat — bu tizimda davlat organlaridan tashqari fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va tadbirkorlik subyektlarining ham ishtiroki nazarda tutilgan [7; 7, 11, 12-moddalar]. Moliyalashtirish manbalari qatoriga davlat budjeti, xizmatlardan tushadigan daromadlar va homiylik xayriyalari kiritilgan [7; 26-modda]. Bu esa ijtimoiy sheriklik uchun huquqiy asos yaratgan.

Ikkinchi bosqich 2023-yildagi o'zgarishlar bilan bog'liq. Prezidentning 2023-yil 1-iyundagi PF-82-sonli Farmoni ijtimoiy xizmatlar sifati va nazoratiga e'tiborni kuchaytirdi [8]. Keyinchalik 2023-yil 28-sentabrdagi PQ-319-sonli qarorga muvofiq 15-oktabrdan boshlab dastlab 28 ta tuman va shaharda "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazlari hamda ijtimoiy xodimlar guruhlari faoliyati tajriba tariqasida yo'lga qo'yildi [9]. Ularning vazifalaridan biri ehtiyoj va imkoniyatlarni baholash hamda individual ijtimoiy xizmatlar rejasi asosida yordam ko'rsatish edi. 2024-yil 1-yanvardan davlat xizmatlari markazlarida "Ijtimoiy xizmat darchalari"ni tashkil etish ham nazarda tutilgan [9]. Shu tariqa xizmat ko'rsatishni faqat muassasa atrofida tashkil etishdan ko'ra, uni shaxsning yashash joyi va real ehtiyojlariga yaqinlashtirishga qadam qo'yildi.

Uchinchi bosqich 2026-yil 23-iyulda "Ijtimoiy ish to'g'risida"gi O'RQ-1159-sonli Qonunning qabul qilinishi bilan bog'liq. Yangi Qonunda ijtimoiy ish ijtimoiy himoyaga muhtoj shaxslarning imkoniyat va salohiyatini oshirishga ko'maklashadigan kasbiy faoliyat sifatida belgilanadi [10]. Ijtimoiy xizmat va yordamlar birlamchi, ixtisoslashgan hamda yuqori ixtisoslashgan darajalarga ajratilgan. Ularni yashash joyida, shu jumladan internet orqali, mahallada va tegishli muassasalarda ko'rsatish mumkinligi belgilangan. Xizmat olish uchun shaxs yoki oilaning yoxud qonuniy vakilining roziligi asos bo'lishi ham nazarda tutilgan [10]. Qonunning qabul qilinishi natijasida O'RQ-415-sonli avvalgi Qonun o'z kuchini yo'qotdi [7; 10].

Yangi Qonunda "salohiyatni oshirish" tushunchasining bevosita qo'llangani e'tiborga loyiq. Bu jihat 2016-yildagi qonunda aks etgan turmush sifatini yaxshilash va mustaqillik imkoniyatlarini kengaytirish g'oyasining davomidir. Shu ma'noda huquqiy bazadagi o'zgarishlarni Sen va Nussbaumning imkoniyatlar yondashuvi bilan bog'lab ko'rish mumkin [1; 2]. O'zbekiston–2030 strategiyasida ham ijtimoiy sohani rivojlantirishga doir vazifalar belgilangan [11].

Yuqoridagi tahlil asosida huquqiy bazani inson salohiyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan holda kuchaytirishning

quyidagi yo'nalishlarini taklif etish mumkin.

Birinchidan, "Ijtimoiy ish to'g'risida"gi Qonunni amalda qo'llash uchun tegishli qonunosti hujjatlarini ishlab chiqish zarur: xizmat standartlari, xizmat darajalariga yo'naltirish mezonlari va individual reja shakllari kafolatlangan xizmatlar qanchalik amalda taqdim etilishini belgilaydi. Bunda 2016-yilgi qonundagi individual dastur, monitoring va maxfiylik qoidalari [7; 21, 22-moddalar] hamda "Inson" markazlari eksperimentida sinovdan o'tgan individual reja tajribasi [9] inobatga olinishi maqsadga muvofiq.

Ikkinchidan, xizmat samaradorligi ko'rsatkichlarini imkoniyatlar yondashuviga mos ravishda belgilash lozim. Faqat qamrab olingan shaxslar soni emas, balki xizmat natijasida shaxsning bandligi, ta'limi, mustaqil yashash ko'nikmalari va jamiyatdagi ishtiroki o'zgarganligi baholanishi kerak [2; 33-34-b.]. 2016-yilgi qonunda monitoring axborot yig'ishning doimiy va tizimli jarayoni sifatida belgilangan [7; 23-moddalari]; ushbu mexanizmi natijaga yo'naltirilgan ko'rsatkichlar bilan boyitish mumkin.

Uchinchidan, xalqaro majburiyatlar bilan uyg'unlikni ta'minlash zarur. Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya mustaqil yashash va jamiyatga qo'shilish huquqini kafolatlaydi [12], 2016-yilgi qonunning 2-moddasida esa xalqaro shartnoma qoidalari ustuvorligi belgilangan [7; 2-moddalari]; yangi Qonunda ham xuddi shunday kollizion qoida mavjud [10]. Shu bois xizmat standartlarida Konvensiya talablari aks ettirilishi lozim.

To'rtinchidan, nodavlat sektor va mahalla institutlarining rolini mustahkamlash kerak. Avvalgi qonun nodavlat notijorat tashkilotlariga davlat ijtimoiy buyurtmalari, subsidiyalari va grantlar olish huquqini bergan edi [7; 11-moddalari]; yangi huquqiy tizimda bu mexanizmlarning amaliy qo'llanilishi, xizmat ko'rsatish shartnomalarini joriy etish [9] va jamoatchilik nazoratini kuchaytirish masalalarini aniqlashtirish talab etiladi.

Beshinchidan, ijtimoiy xodimlarning kasbiy tayyorgarligi va malakasini oshirish tizimini huquqiy jihatdan mustahkamlash zarur: huquqiy kafolatlar kadrlar salohiyati bilan birga amalga oshgandagina inson kapitali rivojlanadi [3].

XULOSA

Tahlil natijalariga ko'ra, O'zbekistonda ijtimoiy xizmatlarning huquqiy bazasi 2016-yildagi alohida qonundan boshlab, 2023-yildagi "Inson" markazlari tajribasi va 2026-yildagi "Ijtimoiy ish to'g'risida"gi Qonungacha bosqichma-bosqich rivojlangan. Bu jarayonda xizmatlarni faqat muassasa orqali ko'rsatishdan ko'ra, shaxsning ehtiyoji, mustaqilligi va salohiyatini hisobga olishga ko'proq e'tibor qaratilganini ko'rish mumkin. Huquqiy bazani keyingi bosqichda kuchaytirish uchun xizmat standartlarini ishlab chiqish, natijaga yo'naltirilgan baholash mezonlarini joriy etish, xalqaro majburiyatlar bilan uyg'unlikni ta'minlash, nodavlat sektor va mahalla ishtirokini rivojlantirish hamda ijtimoiy xodimlarning malakasini oshirish muhim yo'nalishlar bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sen A. *Development as Freedom*. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – 366 p.
2. Nussbaum M. *Creating Capabilities: The Human Development Approach*. – Cambridge, MA: Harvard University Press (Belknap Press), 2011. – 237 p.
3. Becker G. S. *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. – New York: National Bureau of Economic Research, 1964.
4. United Nations Development Programme. *Human Development Report 2023/24. Breaking the Gridlock: Reimagining Cooperation in a Polarized World*. – New York: UNDP, 2024.
5. United Nations General Assembly. *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. – Resolution A/RES/70/1. – 25 September 2015.
6. *O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi* (2023-yil 30-aprelda umumxalq referendumida qabul qilingan yangi tahrir). – Lex.uz
7. O'zbekiston Respublikasining 2016-yil 26-dekabrda O'RQ-415-son *«Keksalar, nogironligi bo'lgan shaxslar va aholining boshqa ijtimoiy ehtiyojmand toifalari uchun ijtimoiy xizmatlar to'g'risida»*gi Qonuni (2026-yil 23-iyuldagi O'RQ-1159-son Qonunga asosan kuchini yo'qotgan). – Lex.uz
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 1-iyundagi PF-82-son *«Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko'rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo'lga qo'yish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida»*gi Farmoni. – Lex.uz
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 28-sentabrda PQ-319-son *«Aholiga ijtimoiy xizmatlar va yordamlar ko'rsatish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»*gi Qarori. – Lex.uz
10. O'zbekiston Respublikasining 2026-yil 23-iyuldagi O'RQ-1159-son *«Ijtimoiy ish to'g'risida»*gi Qonuni. – Lex.uz
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrda PF-158-son *«O'zbekiston — 2030 strategiyasi to'g'risida»*gi Farmoni. – Lex.uz
12. United Nations. *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. – General Assembly Resolution 61/106, 13 December 2006. – New York: United Nations, 2006.
13. Esping-Andersen G. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. – Cambridge: Polity Press, 1990. – 248 p.